

ORASAM

Analiz

NİSAN 2023/ NO 2

İSLAM KARİMOV SONRASI ÖZBEKİSTAN'IN ORTA ASYA POLİTİKALARI

Emrah MİRA

Giriş

İslam Karimov sonrası 2016 yılında Cumhurbaşkanı olan Shavkat Mirziyoyev'in gerçekleştirmiş olduğu reformlar sayesinde Özbekistan'da köklü değişiklikler gerçekleşmiştir. Yeni yönetimin, öğretmenleri, doktorları ve öğrencileri yıllık pamuk hasadı için zorla seferber etme uygulamasından vazgeçmesi, medya üzerindeki denetimini gevşetmesi, bölgesel alanda komşularla sorunları çözme iradesi göstermesi ve bölgesel ilişkileri iyileştirmesi, bir takım muhalif gazeteci ve siyasi tutukluları serbest bırakması, Jaslık hapishanesini kapatması ve yeni anayasal reformları sürdürmesi Özbekistan'ın İslam Karimov dönemine nazaran tam tersi bir politika izlediğini göstermektedir. 2016–2022 yılları arasında Mirziyoyev liderliğinde Özbekistan, uluslararası alanda görüşmeler ve anlaşmalar gerçekleştirerek sorunlarını çözme yolunda irade gösterirken, ulusal alanda da reformları başarıyla hayata geçirmiştir. Devlet başkanı Shavkat Mirziyoyev'in liderliğinde oluşturulan "Milli Komisyon" tarafından hazırlanan Özbekistan'ın 2017-2021 Kalkınma Stratejisi'nde yer alan beş öncelikli kalkınma alanına ilişkin eylem stratejisinde belirlenen hedeflere ulaşıldığı görülmektedir (Указ, 2017; 2022).

Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası'nda değişiklik ve eklemeler yapılmasına yönelik girişimler ve bu yönde yürütülen çalışmalar, Yeni Özbekistan'ın ortaya çıkarılmasına ilişkin stratejik amaçlarla tam olarak örtüşmektedir. Özbekistan'ın kalkınma stratejisinde benimsediği reformlar ulusal meselelerde olduğu kadar bölgesel meseleler için de çok önemlidir. Mirziyoyev yönetimindeki Özbekistan'ın Karimov dönemindeki Orta Asya'daki bölge devletleri ile yaşadığı kronik sorunlara karşı, bölgeyi askeri ve siyasi krizler ile geren bir yaklaşımdan uzak, tam tersine diplomasi ve çözüm odaklı olan yaklaşımı, Özbekistan'ın bu yeni döneminde Orta Asya'da güvenliğe ve iyi komşuluk ilişkilerine verdiği önemi yansıtmaktadır (Halmuradov, 2021). Özbekistan'ın bölgesel ve uluslararası arenadaki konumunu ve prestijini artırmaya yönelik çalışmalar İslam Karimov sonrası Özbekistan'ın politikalarının olumlu yönde değiştiğini ve değişmeye devam edeceğini göstermektedir.

İslam Karimov Sonrası Özbekistan'ın Orta Asya Politikaları

Shavkat Mirziyoyev'in reformlarının görünen ilk başarısı, Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerin hızla gelişmesidir. İlişkilerin hızlıca gelişmesi ve sorunların çözülmesindeki en önemli faktör Shavkat Mirziyoyev'in bölgesel ve küresel ilişkilerde izlediği yolun, sorunları öncelik olarak askeri değil diplomasi ile çözme yaklaşımı olmasıdır. Özellikle bu dönemde Orta Asya, Özbekistan'ın dış politikasının temel önceliği konumunda olmuştur. Özbekistan'ın Orta Asya'daki komşularıyla ilişkilerinde yeni bir dönem başlamış ve bu diplomasi sanatı ders kitaplarında yer alacak kadar kısa bir sürede uygulamaya konmuştur.

Önceki dönemin devlet başkanı İslam Karimov bölge devletleri ile ilişkilerinde, özellikle de Tacikistan ve Kırgızistan ile olan su ve sınır ilişkilerinde her zaman masada askeri kartını da ortaya koymaktan geri durmayan bir yaklaşım gerçekleştirmiştir. Karimov, Kambarata hidroelektrik santrali (Kırgızistan) ve Rogun hidroelektrik santralinin (Tacikistan) inşasına karşı çıkarken hidroelektrik santrallerinin inşasının sadece ciddi bir çatışmaya değil, savaşa bile yol açabileceğini ifade etmiştir (Vesti Kg, 2012). Kırgızistan ve Tacikistan, coğrafyaları nedeniyle önemli hidroelektrik potansiyeline sahiptir. Hidroelektrik potansiyeli yüksek su kaynaklarına sahip olan Kırgızistan ve Tacikistan'da üretilen elektriğin %90'ının üzerindeki önemli bir kısmı hidroelektrik santraller tarafından sağlanmaktadır (Винокуров, vd. 2021:15). Karimov'un karşı olmasının nedeni Özbekistan'ın bölgedeki suyun tüketicisi konumunda olması ve suyun Özbekistan için sosyo-ekonomik hayati bir değere sahip olmasıdır. Fakat Karimov'un bu durumu, bölgeyi siyasi ve askeri bir krize sürükleyebilecek çatışmacı bir yaklaşım ile kamuoyunda dile getirmesi, bölgede devletler arası ilişkileri germekteydi.

Öncelikle Tacikistan ile ilişkilerdeki değişikliğe vurgu yapmak gerekmektedir. Cumhurbaşkanı Shavkat Mirziyoyev'in iktidara gelmesinin ardından Özbek-Tacik ilişkileri gelişim göstermiştir. 2017 yılında iki başkent arasındaki uçuşlar yeniden başlatılmış ve Galaba-Amuzang demiryolunun bakımı yapılmıştır. Ayrıca, Semerkant ve Pendzhikent arasındaki uluslararası otoyol açılarak 2018 yılında "Özbekistan ve Tacikistan Vatandaşlarının Karşılıklı

Seyahatlerine İlişkin Anlaşma” imzalanmış ve aynı yıl içerisinde iki ülke arasındaki vize rejimi kaldırılarak 17 kontrol noktası yeniden faaliyete geçmiştir (Рахимов, 2021). Aynı zamanda 2018 yılında, “Stratejik Ortaklık Anlaşmasının” imzalanmasıyla iki ülke arasında ilişkiler iyice güçlendirilmiştir. En önemlisi, vatandaşların seyahatini ve insani temasları kolaylaştıran vizesiz bir rejimin getirilmesinin insanlar üzerinde olumlu bir etkisi olmuştur. İki ülke arasındaki en tartışmalı sorun olan Farkhad hidroelektrik santralının bulunduğu bölgenin Tacik toprağı olarak tanınacağı, hidroelektrik tesisinin ise Özbekistan’ın malı olacağı konusunda anlaşmaya varılarak tesisin korunmasının Tacik tarafının, teknik bakımının ise Özbekistan’ın sorumluluğunda olması konusunda anlaşma sağlanmıştır (Интерфакс, 2018). Özbekistan da Tacikistan’ın Rogun hidroelektrik santralının inşasına yönelik eleştirilerinden vazgeçmiş ve daha sonra bu santrali onaylamıştır (Коммерсантъ, 2018). Su sektöründe Özbek-Tacik iş birliği Orta Asya’nın sürdürülebilir kalkınmasında önemli bir faktördür. Özbek-Tacik sınırlarının kesin olarak belirlenmesi ve sınırlandırılması ile su kullanımı konularında yapıcı bir diplomasi ile önemli yollar kat edilmiştir.

Kırgız Cumhuriyeti’yle, ikili ilişkilerin her alanında iş birliği yapılması, Özbekistan Cumhuriyeti dış politikasının ana önceliklerinden biri olmaya devam etmektedir. 2017 yılında Kırgızistan ile devlet sınır anlaşması, stratejik ortaklık, dostluk, iyi komşuluk ve güvenin güçlendirilmesi deklarasyonu, parlamentolar arası iş birliği, sınır güven artırıcı önlemler ve askeri iş birliği anlaşmaları dahil olmak üzere 42 farklı anlaşma imzalanmıştır (Посольство Кыргызской Республики, 2023). Tarafların sorunlu olan sınırların yeniden çizilmesi ve suyun kullanımı konusunda anlaşmalarıyla iki ülke arasındaki tarihi sorun sona ermiştir. Yapılan anlaşmalar neticesinde Özbek-Kırgız sınırında bulunan Orto-Tokoy Rezervuarı Kırgızistan’a bırakılırken, baraj suyu kullanım hakkının %95’i Özbek tarafına bırakılmıştır (Kabar, 2021). Ayrıca diğer bir anlaşma çerçevesinde Kempir-Abad Barajı Özbekistan’a bırakılırken, baraj suyunun kullanım hakkı iki ülke arasında eşit bölüştürülmüştür. Akabinde, Özbekistan hükümeti baraj suyunu belirli bir seviyede kontrol edip tutmayı, Kırgız sakinlerinin su kaynaklarına ücretsiz ve sorunsuz erişimini sağlamayı vaat etmiştir (Çalışkan, 2023). Ayrıca Çin-Kırgızistan-Özbekistan-Türkmenistan güzergâhında transit araç ve çok çeşitli yük taşımacılığının düzenlenmesi konularında iş birliği yoğunlaştırılmıştır. Özbekistan-Kırgızistan-Çin demiryolu için üçlü İşbirliği Mutabakat Zaptı imzalanmış olup, demir yolunun yapım projesinde etkin çalışmalar yürütülmektedir (Vesti Kg, 2023). Bunların uygulanması, transit yükte keskin bir artışa yol açacaktır. Su kullanımı alanında ikili iş birliği gelişmektedir. Kırgız Cumhuriyeti’nin Celalabad İlçesindeki Orto-Tokoy Rezervuarı’nın Eyaletler Arası Kullanımına İlişkin Anlaşma buna bir örnektir. Son beş yılda iki ülke, güvenlik, siyasi, ticari, ekonomik, kültürel ve insani alanlarda etkili etkileşim mekanizmaları kurmayı ve

işletmeyi başarmıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin dinamikleri artmış, temaslar sistemik ve yoğun hale gelmiştir. 2016-2022 yılları arasında 4’ü karşılıklı ziyaretler, 12’si ise uluslararası organizasyonlar nezdinde olmak üzere iki ülke arasında 16 zirve gerçekleştirilmiştir.

2017-2022 döneminde Kazakistan ile ilişkilerde kardeşlik ve iyi komşuluk ilişkileri yeni bir boyuta taşınarak güçlendirilmiştir. 2021 yılında Özbekistan ile Kazakistan arasındaki ittifak ilişkilerini güçlendiren bir deklarasyon imzalanmıştır. Bu deklarasyon, tarafların ortak bir Özbekistan ve Kazakistan Devletlerarası Yüksek Konseyi, Parlamentolar Arası İş Birliği Konseyi ve Dışişleri Bakanları Konseyi’ni kurma niyetini yansıtmaktadır.

Türkmenistan ile de Mirziyoyev’in 2021 yılının Nisan ayında Aşkabat’a yaptığı ziyarette ve Türkmenistan’ın yeni Cumhurbaşkanı Sardar Berdimuhamedov’un 2022 yılının Temmuz ayında Taşkent’e yaptığı ziyarette yapılan anlaşmalar, yakın komşuluk ve stratejik ortaklık ilişkilerini daha da geliştirmeyi amaçlamaktadır.

2017–2021’de Özbekistan’da hükümet, döviz kuru reformu ve dış ticaretin düzenlenmesi ve çeşitli mal ve hizmetler için fiyatların serbestleştirilmesi dahil olmak üzere bir dizi reform gerçekleştirdi. Karimov sonrası Özbekistan’ın Orta Asya ile kurduğu yeni ilişkilerinin ekonomik göstergelerini vurgulamak mümkündür. Özbekistan’ı turizm amaçlı ziyaret eden kişiler arasında sürekli olarak Orta Asya ülkelerinin vatandaşları ilk sırada yer almaktadır. 2022 yılında 5,2 milyondan fazla yabancı vatandaş turizm amaçlı Özbekistan’ı ziyaret etmiştir. Bu rakam 2021 yılına oranla 2,8 kat (2021 yılı 3,4 milyon) artışı temsil etmektedir (Statistics Agency, 2023). 2022 yılında Özbekistan’ı ziyaret eden yabancı turistlerden 1,55 milyonu Kazakistan, 1,35 milyonu Kırgızistan ve 1,44 milyonu Tacikistan vatandaşıydı (Statistics Agency, 2023).

Karşılıklı ticaretin büyümesi ilişkilerin gelişmesinin ana göstergelerden biri olmuştur. Pandemi öncesi 2017-2019 yılları arasında Özbekistan’ın Kazakistan ile dış ticaret cirosu 2,055 milyar dolardan 3,367 milyar dolara, Kırgızistan ile 0,253 milyar dolardan 0,829 milyar dolara, Tacikistan ile 0,237 milyar dolardan 0,497 milyar dolara ve Türkmenistan ile 0,177 milyar dolardan 0,541 milyar dolara yükseldi. Toplam ticaret hacmi ise 5.234 milyar doları aşmış oldu (Center for Economic Research and Reforms (CERR), 2021). 2017-2019 döneminde Orta Asya ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeyi hedefleyen dış politika rotası sayesinde Özbekistan’ın Orta Asya ülkeleriyle olan ticaret cirosu 2019 yılında neredeyse ikiye katlanmış (2017 yılında 2.7 milyar dolar) oldu. Bu da Orta Asya’yı Özbekistan’ın o dönemde önde gelen dış ticaret ortakları arasında olan Çin ve Rusya’nın ardından üçüncü sıraya getirdi. 2020 yılında pandemi ile tüm dünyada her devletin olduğu gibi, Özbekistan’ın da ticaret hacimleri düşmüştür. Bu dönemki verileri, devletlerin ticaret hacimlerini olağan hacimleri yansıtmadığı için analiz etmek sağlıklıdır. 2021 verilerine göre ise Özbekistan’ın Kazakistan ile dış ticaret cirosu 3.910 milyon dolar,

Kırgızistan ile dış ticaret cirosu 952,6 milyon dolar, Türkmenistan ile dış ticaret cirosu 881,9 milyon dolar ve Tacikistan ile dış ticaret cirosu 604,5 milyon dolar olarak gerçekleşti (CERR, 2022). Toplam olarak 2021 yılında Özbekistan'ın Orta Asya ülkeleriyle dış ticaret hacmi %15,1 artarak 6,3 milyar dolara ulaşmış oldu. 2022 yılında ise % 17,2 artarak 7,5 milyar dolara ulaştı (CERR, 2022; 2023). Son yıllarda oluşturulan güçlü temel dikkate alındığında, yakın gelecekte Orta Asya'nın Özbek dış ekonomi politikasının en önemli boyutunun ihracat ve ithalat olacağını tahmin etmek mümkündür.

Bölgesel güvenlik alanında iş birliğinin güçlenmesi, bölge ülkeleri arasında artan güvenin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu, Özbekistan'ın 2017-2019 dönemi için Tacikistan'ın ECOSOC adaylığını desteklemesiyle ve 2021'de Tacikistan ve Kazakistan ile yapılan askeri tatbikatların yanı sıra Özbekistan ile Orta Asya devletleri arasında BM, BDT ve ŞİÖ gibi uluslararası kuruluşlar nezdinde gerçekleştirilen iş birliği ile de teyit edilmiştir. Bunun en önemli örneği, BM Genel Kurulu'nun Aral Körfezi bölgesini "ekolojik yenilik ve teknoloji bölgesi" ilan eden oybirliğiyle aldığı karardır. Bu kararın inisiyatifi Özbekistan'a aitti; karar, aralarında Kazakistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın da bulunduğu 50 ülkenin katıldığı ortak bir karar olarak çıkmıştır. Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev'in, bölgelerin entegrasyon düzeyini önemli ölçüde artırmayı mümkün kılan Orta Asya ülkeleri liderlerinin istişare toplantıları formatı oluşturma girişimi, şüphesiz onun bu yöndeki övgüye değer hizmetiydi. Devlet Başkanları Zirvesi'nin ilki Mart 2018'de Kazakistan'ın başkenti Astana'da, ikincisi Kasım 2019'da Taşkent'te, üçüncüsü 2021'de Türkmenbaşı'nda ve dördüncüsü 2022'de Kırgızistan'ın Çolpon-ata kentinde gerçekleştirilmiştir. Kırgızistan'da yapılan toplantının ardından "21. yüzyılda Orta Asya'nın kalkınması için Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan cumhuriyetleri arasında dostluk, iyi komşuluk ve iş birliği" anlaşması imzalanmıştır (Министерство юстиции Республики Казахстан, 2022). Tüm bu toplantılarda Orta Asya'yı ilgilendiren su kaynakları, iklim değişikliği, ulaşımın kolaylaştırılması, ekonomik iş birliğinin artırılması, güvenliğin sağlanması alanlarında çok taraflı iş birliğine öncelik veren konu ve sorunlar ele alınmıştır. Orta Asya devletlerinin dördüncü toplantıda imzaladıkları anlaşma uyarınca da bölge devletlerinden Orta Asya'da barışı, istikrarı ve güvenliği güçlendirmek için, bölgesel ve uluslararası karşılıklı ilgi alanına giren güncel konularda beş taraflı düzenli istişareler de dahil olmak üzere yakın iş birliği yapmaları beklenmektedir.

Sonuç

Sınır, su ve enerji konusundaki krizler, Orta Asya'da genel olarak huzursuz bir siyasi iklime katkıda bulunmaktadır. İslam Karimov Kırgız ve Tacik hükümetlerinin su üzerindeki planlarına, kendi isteklerine tam uymadığı için karşı çıkmıştır. Özbekistan, sadece

sert siyasi söylemler benimsemekle kalmamış, aynı zamanda kendi çıkarları için gerekirse güç kullanarak kendini savunmaya istekli olduğunu göstermiştir. Örneğin Karimov yönetimindeki Özbekistan, Toktogul Rezervuarı'nı kontrol etmek için bir askeri tatbikat gibi görünen askeri operasyonlar gerçekleştirmiştir. Karimov'un bu tür tutumları bölgedeki başka devletlere de karşı olmuştur. İslam Karimov'un bu sert yaklaşımları ve önceliğinin sadece Özbekistan'ın çıkarları olması Orta Asya'da birçok krize neden olmuştur.

Karimov döneminde bölgede su sorunlarından kaynaklı ciddi siyasi krizler ve çatışmalar yaşanmıştır. Fakat Karimov sonrası Özbekistan'da, Mirziyoyev hükümeti siyasi alanda gerilim ve krizlerden uzaklaşıp bölgedeki ilişkilerinde diplomasi yolunu seçmiştir. Örneğin Özbekistan, bölgedeki su ve sınır sorunları üzerinde ciddi gerilimler yaşadığı Kırgızistan ile sorunlarını nihai çözüme kavuşturmuştur. Yapılan anlaşmalar neticesinde Özbek-Kırgız sınırında bulunan Orto-Tokoy Barajı Kırgızistan'a bırakılmıştır. Ama baraj suyu kullanım hakkının %95'i Özbek tarafına bırakılmıştır (Kabar, 2021). Ayrıca diğer bir anlaşma çerçevesinde Kempir-Abad Barajı Özbekistan'a bırakılırken, baraj suyunun kullanım hakkı iki ülke arasında eşit bölüşülmüştür. Akabinde, Özbekistan hükümeti baraj suyunu belirli bir seviyede kontrol edip tutmayı, Kırgız halkının su kaynaklarına ücretsiz ve sorunsuz erişimini sağlamayı vaat etmiştir (Çalışkan, 2023). Özbekistan ve Kırgızistan anlaşmaları örneği dışında bölgedeki taraf devletler suyun kullanımı üzerine ortak bir zeminde anlaşamazsa eskiden olduğu gibi çatışmaların ve siyasi krizlerin yeniden yaşanması muhtemeldir.

Karimov sonrası Özbekistan'da, Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev'in reformları sayesinde büyük çaplı köklü değişiklikler gerçekleşmiştir. Özbekistan'ın bu değişimi iç politikada olduğu gibi dış politikasına da özellikle Orta Asya devleti ile ilişkilerine de olumlu şekilde yansımıştır. Özbekistan'ın bölgesel girişimleri ve bu yönde yürütülen çalışmalar, Yeni Özbekistan'ın oluşturulmasına ilişkin stratejik amaçlarla tam olarak örtüşmektedir. Mirziyoyev'in bu uzlaşmacı ve diplomasi yolunu tercih eden yaklaşımı ve yaptığı tüm reformlar, Mirziyoyev iktidarının güvendiği dayanaklar ve rejiminin gelecekte istikrarı buna bağlı olacaktır. Bu bağlamda, Özbekistan'ın katı otoriter bir rejimden, daha yumuşak melez bir rejime doğru gidişi daha yeni başlamıştır. Fakat benimsediği yöntem ve politikalar çerçevesinde, sağlam bir temelde atılan emin adımlar ile ilerlemektedir.

Kaynaklar:

Center for Economic Research and Reforms (CERR). (2021). Внешние ориентиры Узбекистана. <https://www.cer.uz/en/post/publication/vnesnie-orientiry-uzbekistana>
CERR. (2022). Инфографика: Торговля Узбекистана со странами Центральной Азии за декабрь 2021 года.

CERR. (2023). Инфографика: Торговля Узбекистана со странами Центральной Азии за январь-декабрь 2022 года. <https://e-cis.info/news/566/106430/>

Çalışkan, B. (2023). Özbekistan ve Kırgızistan Arasındaki Sınır Anlaşmasının Getirdikleri. İNSAMER Analiz. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/o-zbekistan-ve-kirgizistan-arasindaki-sinir-anlas-masinin-getirdikleri-burak-c-alis-kan.pdf>

Halmuradov, R. (2021). “Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev Özbekistan’daki Demokratik Reformların Başlatıcısı ve Uygulayıcısıdır”, Stratejik Düşünce Enstitüsü. <https://www.sde.org.tr/degerlendirme/cumhurbaskani-sevket-mirziyoyev-ozbekistandaki-demokratik-reformlarin-baslaticisi-ve-uygulayicisidir-analizi-24561> (Erişim Tarihi: 15.01.2023)

Kabar. (2021). Kırgızistan ile Özbekistan arasındaki sınır sorunu karşılıklı arazi değişimiyle çözüldü. <http://tr.kabar.kg/news/k-rg-zistan-ile-ozbekistan-aras-ndaki-s-n-r-sorunu-kar-l-kl-arazi-de-i-imiyile-cozuldu/> . (Erişim Tarihi: 09.01.2023).

Statistics Agency. (2023). How many tourists visited Uzbekistan in 2022?, Statistics Agency Under The President Of The Republic Of Uzbekistan. 17 January 2023. <https://stat.uz/en/press-center/news-of-committee/33639-o-zbekistonga-2022-yilda-qancha-turist-kelgan-3> , (Access Date: 08.02.2023).

Vesti Kg (2023). Кыргызстан и Узбекистан подписали Декларацию о всеобъемлющем стратегическом партнерстве. <https://vesti.kg/politika/item/109053-kyrgyzstan-i-uzbekistan-podpisali-deklaratsiyu-o-vseobemlyushchem-strategicheskompartnerstve.html> (Erişim Tarihi: 29.01.2023).

Vesti Kg. (2012). Президент Узбекистана резко высказался против строительства Камбаратинской и Рогунской ГЭС. <https://vesti.kg/politika/item/14144-prezident-uzbekistana-rezko-vyiskazalsya-protiv-stroitelstva-kambaratinskoy-i-rogunskoy-ges.html> (Erişim Tarihi: 24.01.2023)

Винокуров, Е., Ахунбаев, А., Усманов, Н., Цукарев, Т.,

Сарсембеков, Т. (2021) Инвестиции в водно-энергетический комплекс Центральной Азии. Доклады и рабочие документы 21/3. Алматы, Москва: Евразийский банк развития.

Интерфакс. (2018). Таджикистан и Узбекистан договорились о разделе Фархадской ГЭС. <https://www.interfax.ru/world/594998> . (Erişim Tarihi: 11.01.2023).

Коммерсантъ (2018). В отношении Таджикистана и Узбекистана добавили энергии. <https://www.kommersant.ru/doc/3803885> (Erişim Tarihi: 25.01.2023).

Министерство юстиции Республики Казахстан. (2022). Договора между Республикой Казахстан, Кыргызской Республикой, Республикой Таджикистан, Туркменистаном и Республикой Узбекистан о дружбе, добрососедстве и сотрудничестве в целях развития Центральной Азии в XXI веке. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000963> . (Erişim Tarihi: 11.02.2023).

Посольство Кыргызской Республики (2023). Политическое сотрудничество. <https://mfa.gov.kg/ru/dm/uzbekistan-en/Menu--Foreign/--uslugi/Political-collaboration/zbekistan>

Рахимов, Т. (2021). Динамика развития узбекско-таджикских отношений нацелена на выведение сотрудничества между братскими странами на новый уровень, UZA. https://uza.uz/ru/posts/dinamika-razvitiya-uzbeksko-tadzhikskix-otnosheniy-nacelena-na-vyvedenie-sotrudnichestva-mezhdu-bratskimi-stranami-na-novyuy-uroven_274822

Указ. (2017). Стратегию действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017 — 2021 годах, Президента Республики Узбекистан. № УП-4947. <https://lex.uz/ru/docs/3107042#3109624>

Указ. (2022). О Стратегии Развития Нового Узбекистана На 2022 — 2026 Годы, Президента Республики Узбекистан. № УП-60. <https://lex.uz/ru/docs/5841077>